

Л. Н. ТОЛСТОЙ

Неизбѣженъ прѣвратъ

Добротата разрешава
всички противорѣчия.

ВТОРО ИЗДАНИЕ

№ 77

Цѣна 3 л.

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО
„ВЪЗРАЖДАНЕ“
СОФИЯ

Л. Н. ТОЛСТОЙ

Неизбѣженъ прѣвратъ

Прѣвелъ Ст. Андрейчинъ.

Добротата разрѣшава
всички противорѣчия.

ВТОРО ИЗДАНИЕ

№ 77

КНИГОИЗДАТЕЛСТВО
„ВЪЗРАЖДАНЕ“
СОФИЯ

Неизбѣженъ прѣвратъ.

Царството Божие е въ васъ и се достига съ усилие.

Най-глухи сж тѣзи, които не искатъ да слушатъ.

Френска пословица

ПРѢДГОВОРЪ.

Зная, че мнозина, особено отъ числото на тѣй нареченитѣ образовани, като надникнатъ въ това ми писмо и разбератъ за какъво се касае, ще повдигнатъ рамена, прѣзрително ще се усмихнатъ и нѣма да четатъ по-нататкъ. „Пакъ старото несъпротивение . . . какъ му не омръзна“, — ще кажатъ тѣ.

Зная, че така ще бжде, първо, за тѣй нареченитѣ учени хора, знанията на които не се схождатъ съ това, което азъ говоря; второ, за хората, които сж се увлѣкли отъ правителствена или революционна дѣятелность и на които това ми писмо поставя дилемата: да признаятъ за глупаво или това, което сж вършили и вършатъ отъ години и за което сж тѣй много жертвували, или това, което азъ говоря. Сжщо така ще бжде и за много души тѣй наречени образовани хора, които върху най-важнитѣ въпроси отъ живота сж на-

викнали не да мислят съ собствената си глава, а да усвояватъ изпождванитѣ отъ заобиколящето ги мнозинство мнѣния, които опраздаватъ тѣхното положение. Но азъ зная, че всички хора, които мислятъ самотно, а така сжщо и мнозинството отъ работния народъ, не разваленъ още отъ онова натрупване на празни и лъжливи знания, наречени наука, ще бждатъ съ менъ. Зная го, защото днесъ, както за самотно мислящитѣ хора, така и за мнозинството отъ трудящитѣ се работници отъ день на день става все по-ясна неразумността и безнравствеността отъ причиняванитѣ сами на себе си ненужни страдания. И единитѣ и другитѣ не могатъ вече днесъ да не признаятъ тая проста и очебиюща истина, че за подобрението на живота е нужно само едно: да прѣстанемъ да вършимъ тоза, което причинява тѣзи страдания.

I.

Човѣкъ може да избѣгва нещастията, които небето му праща долу, но отъ онѣзи, които самъ си навлича, нѣма спасение.

Източна пословица.

Хората се оплакватъ отъ страданията, а не знаятъ, че тѣ сами си ги причиняватъ.

Когато човѣкъ не види връзката между изпитванитѣ страдания и собствения си животъ, той може да направи едно отъ двѣтѣ: или да продължава да носи тѣзи страдания, като мъчения неимащи никакъвъ смисълъ, или да признае, че страданията сж признакъ за неговитѣ грѣхове. На пръвъ погледъ страданията нѣматъ никакво обяснение и не прѣдизвикватъ никаква друга дѣятелностъ, освѣнъ постоянно разтящето и съ нищо неразрѣшаемото отчаяние и

озлобение. Отъ друга страна, страданията прѣдизвикватъ сжщата тая дѣятелность, която и съставлява движението на истинския животъ — съзнаване грѣха, освобождение отъ заблудението и подчинение на закона за любовта.

Русо.

Струва ти се, че онѣзи външни условия, въ които живѣе днешното човѣчество, би трѣбвало да докаратъ благосъстоянието му до висша степенъ. Годната за обработване земя е толкоза достъпна за хората, че съ излишествo биха могли да се ползватъ отъ всичкитѣ блага на живота. Срѣдствата за прѣдаване мисльта и прѣвоза (печать, поща, телеграфъ, желѣзници, парни и електрически двигатели, аероплани и др.) т. е. срѣдствата за това, което най-много съдѣйствува за благо на хората, срѣдствата за единението сж доведени до най-висока степенъ на съвършенство. Срѣдства за борба съ природата и облекчения на труда сж измислени толкоза много, че, струва ти се, всички хора биха могли напълно да задоволятъ потребноститѣ си безъ усиленъ трудъ, който лишава отъ развлѣчения и разрушава здравето. Всичко има за увеличаване на хорското благо, а все таки днесъ хората страдаятъ, мжчатъ се тѣлесно и духовно, както никога въ миналитѣ врѣмена не сж страдали и не сж се мжчели и тѣзи страдания и мжчения отъ година на година растатъ все повече и повече.

Ще кажатъ; страданията изобщо сж свойствени на човѣшката душа. Да, страданията сж свойствени, но не тѣзи, отъ които страдатъ хората на днешното човѣчество. Свойствени за човѣшкия животъ сж външнитѣ страдания, разнитѣ видове

болести, наводнения, пожари, земетреси, суши; свойствени сж сжщо случайнитѣ страдания, врѣменнитѣ, които причиняватъ войнитѣ или жестокоститѣ на нѣкои упразници, но не тѣзи страдания, отъ които непрѣкъснато страдатъ сега всички хора. Сега всички страдатъ: и тѣзи, които властвуватъ съ сила или съ богатство, и тѣзи, които съ непрѣкъсната умраза носятъ зависимостъта си отъ властимащигѣ и богатитѣ и страдатъ вече не отъ външни причини, не отъ земетреси, и наводнения, не отъ Неронозци, Изанъ-Грозньевци, Чингисъ-Хановци и други подобни на гѣхъ, а страдатъ единъ отъ другъ, страдатъ отъ това, че всички сж раздѣлени на два врѣждебни лагера, мразящи се единъ другъ: страдатъ едни отъ зависть и умраза къмъ тѣзи, които надъ тѣхъ властвуватъ, други — отъ страхъ и сжщо отъ прѣзрително, недобро чувство къмъ тѣзи, надъ които властвуватъ; страдатъ и еднитѣ и другитѣ защото съзнаватъ нетрайността на своето положение, страдатъ отъ непрѣстанната, избухваща отврѣме наврѣме и проявяваща се съ извънредно голѣми жестокости, но никога непрѣставаща, глуха борба между двата мразящи се единъ другъ лагери. Страдатъ особено жестоко главно отъ това, че и еднитѣ и другитѣ знаятъ въ дълбочината на душата си, какво причината за тѣхнитѣ страдания е въ тѣхъ самитѣ, че имъ би било възможно да се избавятъ отъ тѣхъ, но и на еднитѣ, и на другитѣ се струва, че това имъ е невъзможно, че виновати сж не тѣ, а тѣхнитѣ врагове и съ още по-голѣмо озлобение се нападатъ единъ другъ и така още повече влошаватъ положението си.

Тѣй че причината за нещастното положение, въ което се намира сега човѣчеството, е причина съвършено особенг, изключителна, присжща само на нашето врѣме.

II.

Хората тѣй сж привикнали да поддържатъ съ насилие външния редъ на живота, че послѣдниятъ имъ се прѣдставлява невъзможенъ безъ насилие. Ако приемемъ, че хората съ насилие можатъ да уреждатъ справедливъ животъ, то онѣзи хора, които сж урѣждали такъвъ, сж били длѣжни да знаятъ какво е справедливостъ и сами да бждатъ справедливи. Ако ли едни хора могатъ да знаятъ, какво е справедливостъ, могатъ да бждатъ справедливи, то защо всички хора да не знаятъ това и да не бждатъ такива.

Между китайскитѣ мждреци имало единъ на име Ми-Ти, който прѣдлагалъ на управнитѣ да внушаватъ на хората уважение не къмъ силата, храбростъта, богатството, властятатъ, а къмъ любовъта. Той казвалъ: „възпитва хората така, че да цѣнятъ силата, богатството, славата и тѣ ги цѣнятъ. Възпитавайте ги така, че да обичатъ любовъта и тѣ ще я обичатъ“. Мен-дзѣ, ученикъ на Конфуций, не се съгласявалъ съ него, опровергалъ го и учението на Ми-ти не възтържествувало. Сжщото това учение било проповѣдвано отъ Христа прѣди 1900 години и, макаръ да било прието на гледъ отъ църковната вѣра, самата тя го скрила отъ хората.

Откакго знаемъ съзмѣстния животъ на хората, всички сж се съединявали, освѣнъ съ сѣмейни, родови, размѣнни и търгозски връзки, още и съ подчинението на мнозинството подъ единъ или нѣколко владѣтели. Такова подчинение едни на

други, мнозинството подъ малцинството, е било тъй общо за всички народи, тъй отдавна е съществувало, че всички хора, — както тѣзи, които сж властвували надъ мнозинството, така и тѣзи, които сж се подчинявали, — сж считали такова устройство неизбѣжно, естествено и единствено възможно за съвмѣстния животъ. Властувачитѣ като считали, че сж отъ самия Богъ прѣдначени да властвуватъ надъ народитѣ, били длѣжни да се грижатъ, щото по най-добъръ начинъ да се ползватъ отъ властѣта за спокойното, мирното и щастливото живѣние на подвластнитѣ. Това много пжти е изразявано въ мждритѣ учения, а така сжщо и въ религиознитѣ учения на най-старата и многочислена частъ отъ човѣчеството: въ свещенитѣ книги на Китай и Индия, — въ Шу-Кингъ и законитѣ на Ману. Подвластнитѣ пжкъ считали такова устройство на живота прѣдопрѣдѣлено отъ Бога, неизбѣжно и заговъ покорно се подчинявали на властѣта и я поддържали заради най-голѣмото възможно ползуване отъ свободата въ общенията си съ такиза сжщо като тѣхъ подвластни поданици. Такова е било това, основано на насието, устройството на живота. И човѣчеството живѣло така съ вѣкове. Така е било това и въ Индия, и въ Китай, и въ Гърция, и въ Римъ, и въ срѣдневѣковна Европа. Колкото и да е противно това за днешното човѣшко съзнание, но то се продължава още за мнозинството отъ хората. И въ Европа, и на изтокъ хората — подчинени и властувачи — както сж живѣли съ вѣкове, така продължаватъ да живѣятъ и днесъ, като мнозинството не допуска друго нѣкое възможно срѣдство за единение, освѣнъ насието.

А между това, въ всички стари религиозни учения: и въ браминизма, и въ будизма, и въ таосизма, и въ конфуциянството, а така сжщо въ ученията на гръцкитѣ и римскитѣ мждреци, наредѣ съ утвърждението властѣта на властзущащитѣ съ насилие се е изразявало отъ разни страни още и друго учение затова, че любовѣта на хората помежду имѣ е най-доброто срѣдство за общението имѣ, тѣй като то дава на хората най-голѣмо благо. Тази мисъл се е изразявала различно и съ различна ясностъ въ източнитѣ учения, но прѣди 1900 години тя съ поразителна ясностъ и опрѣдѣленостъ е била изразена въ християнството. Християнството е показало на хората не само това, че любовѣта е срѣдство за общение на хората, което имѣ дава благо, но и това, че тя е най-висшия законъ на човѣшкия животъ и затова този законъ за любовѣта е несъвмѣстимъ съ основаното на насилие устройство на живота.

Главното значение и особеностъ на християнството отъ по-раншитѣ учения за любовѣта се състояло въ това, че то, като провъзгласило закона за любовѣта, като най-висшъ законъ за живота, такъвъ, който не допуска изключения и винаги трѣбва да се изпълнява, посочило и на снѣзи обикновени отстѣпления отъ него, които, заедно съ признаването благодарѣтелността на любовѣта, допускали се при по-раншното устройство на живота, основано на властѣта на владѣтелитѣ, поддържано съ насилието. При онова устройство на живота, насилието, което включвало въ себе си и убийството за лична защита, защита на ближнитѣ и отечеството, налагане наказания на прѣ-

стълпниците и т. н., е било необходимо условие на обществения животъ. Християнството пъкъ като поставило любовта за най-висшъ законъ на живота, като признало всичкитъ хора равни и проповѣждало прощаване за всѣка обида, оскърбление, насилие, връщане на злото съ добро, не е можало да допусне въ никой случай насилието на човѣкъ върху човѣкъ, което насилие въ послѣдното си проявление винаги изисква даже убийство. Така щото, християнството въ истинското си значение, като признава за основенъ законъ на живота любовта, направо и опрѣдѣлено отхвърлило това сжщо насилие, което е било въ основата на цѣлото по-първо у тройство на живота.

Такова е било и си остава главното значение на християнството. Но хората, които приели християнството и които съ вѣкове сж живѣли въ сложното държавно устройство, основано на насилието, отчасти, като се старали да го скриятъ отъ себе си и отъ другитъ хора, взели отъ християнството само онова, което не е било противно на образувалитъ се вече привички въ тѣхния животъ. Възникналото пъкъ църкозно учение възъ основа на първото християнство, като съединявало учението на Христа съ староеврейското, тѣй изкустно скрило сжщността на християнството съ помощта на разни догмати, свършено чужди за него, че насилието, тѣй явно несъвмѣстимо съ истинското значение на християнството, започнало да се счита, както отъ насилващитъ, тѣй и отъ насилванитъ, не само непротивно на християнското учение и любовта, но и напълно законно и съгласно съ него.

Живѣли хората, като се подчинявали на насилието и сами го вършили, а заедно съ това изповѣдвали учението за любовта, явно противорѣчаще на насилието. Това вътрѣшно противорѣчие винаги е живѣло въ християнския миръ и съобразно съ умственото развитие на хората е ставало все повече и повече явно. Въ другата по-голяма и нехристиянска частъ отъ човѣчеството, Египетъ, Индия, Китай (не говоря за мохамеданския миръ, който е живѣлъ по учение, произлѣзло отъ християнството), дѣто сжщо така е било и въ браминизма, и въ будизма, и въ конфуциянството, и въ тоасизма, било е провъзгласено учението за любовта между хора, живущи по закона на насилието, но противорѣчието между тѣзи двѣ начала се е проявявало не тъй рѣзко и силно, както въ християнството. Но макаръ въ религиознитѣ учения на изтока — Индия и Китай — и да не е било указано съ такава яснотъ на несъвмѣстимостта на закона на насилието съ закона на любовта, както е било въ християнството, това вътрѣшно противорѣчие и въ нехристиянския миръ е вършило и върши своето дѣло, като все повече и повече уяснява на хората необходимостта да се замѣни старото отживѣло начало на насилието съ новото, съ закона на любовта, който по разни начини влиза въ съзнанието на хората.

III.

Само защото е възможно да подчиняваме съ насилие справедливитѣ хора, отъ това не слѣдва, че подчинението на хората съ насилие е справедливо.

Паскалъ.

Насилието, като произвежда само подобие на справедливост, най-много отъ всичко отда- лечава хората отъ възможността да живѣятъ справедливо безъ насилие.

Въ съзнанието на хората е влизало все по- голѣмо и по-голѣмо признаване закона на любо- вѣта, който трѣбва да замѣсти насилието, а между това живота си продължава да вързи по старому. Така се продължавало това съ вѣкове. Но дошло врѣме, когато истината за това, че любовта е най-висшия законъ на човѣшкия животъ и затова насилието, несъвмѣстимо съ любовта, не може да бжде висшъ законъ на живота, — истина тѣй свойствена на духовната човѣшка природа и изра- зена повече или по-малко ясно въ всички религиозни и учения и съ особена яснотъ въ християнството, безъ да се гледа на усилията на властителитѣ и тѣх- нитѣ помощници, все повече и повече влизала въ съзнанието на хората и въ наше врѣме повече или по-малко съзнателно е станала достойно вече за позечето хора. Както не е възможно да изга- сишъ огъня, като го затрупашъ съ галашъ, така сжщо не е било възможно да заглушишъ възник- налата еднажъ въ съзнанието на хората съ такава яснотъ изразена въ всичкитъ рѣлигиозни учения, тѣй близката до човѣшкото сърдце истина за това, че свойственото на човѣшката природа единение е единение, оснозано на любовта, а не на насилието. И тази истина, макаръ и не въ прѣкото ѣ изражение, въ разни произходящи отъ нея положения, все повече и повече се е проявявала въ цѣлия свѣтъ, търсейки приложението си въ живота. Много по- рано, отколкото въ другитѣ страни, въ християн-

ския миръ тя се проявила въ видъ на гражданско равенство (макаръ на хора отъ една и сѣща държава), унищожението на робството, признаване правото на жената, въ социализма, комунизма и анархизма, проявявала се и се проявява тая истина въ нѣй-разнообразни съюзи, конгреси и миръ, проявява се и въ много тѣй наречени секти, както християнски така и мохамедански, които напразно отхвърлятъ закона за насието и се отказватъ да му се подчиняватъ.

Въ християнския и близкия нему мохамедански миръ тази истина много по-открито е влизала въ съзнанието на хората, но и въ далечния изтокъ тя непрѣстанно е вършила своето дѣло. Така щото, даже въ Индия и Китай, дѣто насието е утвърдено съ религиозенъ законъ, това насиение и каститѣ въ Индия се прѣдставляватъ на хората вече като нѣщо не войствено на човѣшката природа.

Всички хора въ свѣта, макаръ още и да не признаватъ закона за любовта въ цѣлото му значение, чувствуватъ вече всичката невъзможностъ да продължаватъ живота по първия законъ на насието и искатъ друга, която да отговаря на духовния рѣстъ на човѣчеството, основа на взаимно общение.

А тази основа е само една и прѣди хиляди години е вече изразена отъ най-добритѣ хора на свѣта.

IV.

Ние живѣемъ въ епохата на дисциплината, културата и цивилизацията. но сме далечъ отъ

епохата на морала. При днешното състояние на хората може да се каже, че щастието на държавата расте заедно съ нещастieto на хората. И въпросъ е още, дали не бихме били по-щастливи въ първобитното състояние, ако да нѣмаше у насъ тази култура, отколкото въ днешното състояние.

Защото, какъ можемъ да направимъ хората щастливи, когато ги не правимъ нравствени и мждри.

Кантъ.

Всичкитѣ наши благотворителни учрѣждения, всичкитѣ ни наказателни закони, всичкитѣ ограничения и запрѣщения, съ които се стараемъ да прѣдупрѣдимъ и прѣсѣчемъ пжтя на прѣстѣплението, — какво сж тѣ въ най-добрия случай, ако не измислица на глупака, който, като натурялъ всичката тежестъ въ кошъ отъ една страна на магарето, рѣшилъ да помогне на нещастното животно, като натрупа още толкова камъни въ кошницата отъ другата страна.

Хенри Джоржъ.

По-раншната основа на човѣшкото единение — насието — не внушава на хората, както по-напрѣдъ слѣпо довѣрие, но се прѣдставлява нѣкакъ-си вече противна на тѣхното съзнание.

Сега мнозинството отъ хората повече или по-малко живо чувствува вече необходимостта да се основе живота на други основи, а не на насието. Но старитѣ обичаи, прѣданията възпитанието и главно привичкитѣ, — самото устройство на живота е таково, че хората, като желаятъ да вършатъ дѣла, произтичащи отъ закона за любовта, докарватъ ги въ изпълнение чрѣзъ насието, т. е. чрѣзъ насието е право противо-

положно на този законъ на любовта, въ името на който дѣйствувать, вършатъ това, което вършатъ.

Така напр., днесъ революционеритѣ, комуниститѣ и анархиститѣ въ името на любовта или народното благо извършватъ своитѣ нарушения, — убийствата. Въ името пакъ на любовта и благото народно правителствата устрояватъ затворитѣ, крѣпоститѣ, тежкитѣ заточения и езекуциитѣ. Въ името на любовта и за висшето благо не вече на единъ, а на много народи устрояватъ дипломатитѣ своитѣ съюзи, конгреси, като се опиратъ на постоянно увеличащата се и въоръжавщата се армия. Сжщо въ името на любовта богатитѣ, слѣдъ като събрали богатството, и го държатъ съ насилно утвърдени закони, устрояватъ свои разнообразни благотворителни учрѣждения, неприкосновеността на които се поддържа съ насилне.

Така се върши това навсѣкждѣ. Голѣмото зло—насилието, което хората не забѣлѣзватъ, се върши отъ името на нарочно поставеното добро, което има само видъ на такова. Както и не може да бжде другояче, това не само че не подобрява положението, но, напротивъ, още повече го влошава. И затова, положението на съврѣменитѣ хора, като става все по-лошо и по-лошо, станало е несравнено по-лошо отъ положението на древнитѣ хора. Станало е то по-лошо затова, защото сръдствата на насието въ наше врѣме сж се увеличили сто пжти, а увеличението сръдствата на насието е увеличило злото, което произтича отъ него. Колкото и да сж били жестоки и безчовѣчни

Нероновци и Иванъ Грозньовци, тѣ не сж имали тѣзи срѣдства за въздѣйствиє надъ хората, каквито иматъ сега Наполеоновци, Бисмарковци съ тѣхнитѣ войни, английскитѣ парламенти съ усмиренията на индийцитѣ и нашитѣ руски шлиселбурги, каторги и заточения. Сжществували сж въ старо врѣме Славєи — разбойници,¹⁾ Пугачевци²⁾, но не сж сжществували тѣзи орждия за убийство — бомби и динамити — които даватъ възможность на единъ само човѣкъ да убива стотини. Въ старо врѣме едни сж били роби на други, но не е сжществувало това общо заграбване на земята, каквото сжществува сега; нито тази трудность за придобизане прѣдметитѣ отъ първа необходимость, и слѣдователно, не е било това отчаяно положение, въ което се намиратъ сега милиони работници безъ работа, — положение несравнено по-лошо, отколкото положението на първитѣ роби: сега работниците гърсятъ робството и страдатъ отъ това, че не могатъ да намѣрятъ хазяинъ-робовладѣтель . . .

Днесъ само защото не признаваме причинитѣ на злото въ насилието и прикриването на това зло съ добри намѣрения, особно при днешнитѣ

¹⁾ Съ това митическо название сж назовавали разбойничитѣ въ тъмнитѣ врѣмена на руската история (б. пр.)

²⁾ Когато Екатерина II внушила ла убиятъ мъжа ѝ Петра III, нѣкой си простъ казакъ, Пугачовъ, събралъ около си шайка съмишленици, прогласилъ се за царь Петъръ III, който ужъ не билъ умрѣлъ, но скривалъ нарочно това отъ народа, и кждѣто минавалъ убивалъ и палилъ всѣкого, който не му се подчинявалъ. догдѣто най-послѣ го арестуваха и убили. Тази епоха е описана въ Пушкиновата „Капитанская дочка“. б. пр.

срѣдства за съобщение, въоръжаване, и развращаване на народа, положението на работнитѣ маси е доведено до най-висша степен на бѣдственостъ, до най-висша степен е доведено така сжщо и раздражението имъ противъ властващитѣ и богатитѣ, сжщо така, както е дошло до висша степенъ съзнанието на властващитѣ и богатитѣ за нетрайността на положението имъ, страха отъ работния народъ и недоброжелателството къмъ него.

V.

Народитѣ на земното кълбо треператъ и се стрѣскаатъ. Навсѣкждѣ се чувствува нѣкаква-си работа на сили, които като че подготвятъ земетръсъ, Никога човѣчеството не е имало такава голѣма отговорностъ. Всѣки моментъ носи съ себе си все по-важни и по-важни грижи. Чувствуващъ, че нѣщо велико ще се извърши.

Люси Малори.

Днешното устройство на живота не съответствува нито на изискванията на обществената съвѣсть, нито даже на разума.

Хората сж разумни същества. Защо тогава въ обществения животъ не се ръководятъ отъ разума, а отъ насилието?

Продължението на човѣшкия животъ, както на властващитѣ, така и на тѣзи, надъ които властвуватъ, въ това положение, въ което се намиратъ днесъ, става все повече и повече невъзможно. И тоза се живо чувствува, както отъ еднитѣ, така и отъ другитѣ. Възможенъ е билъ живота на човѣчеството, раздѣлено на десетки враждебни помежду си държави, съ неговитѣ крале,

императори, войски, дипломати, съ отнемането отъ народа произведенията на труда му за въоръжение на войската тогава, когато народитѣ още наивно сж мислили всѣки за себе си, че всѣки отъ тѣхъ е истинскиятъ народъ, а всички други сж врагове и варвари и че не само е похвално да отдаващъ труда си и живота си за защита на своя народъ и правителството му, но че не може и да бжде другояче, че това е сжщо така естествено, както е естествено да се хранишъ, оженишъ и дишашъ. Възможенъ е билъ такъвъ животъ и хората, когато сж вѣрвали, че бѣдността и богатството сж прѣдопрѣдѣлени отъ Бога условия на живота, когато властващитѣ и богатитѣ не само не се съмнявали въ законността на положението си, но въ душата си прѣдъ Бога се гордѣли съ него, като се считали избрана, особна порода хора, а „подлитѣ“ хора отъ народа, които се занимавали съ ржченъ трудъ или даже съ търговия, считали за нисша порода; подвластнитѣ пѣкъ и бѣднитѣ вѣрвали, че властващатѣ и богатитѣ сж особена, прѣдзначена отъ Бога порода да властвува, сжщо тѣй, както и своя си животъ считали прѣдопрѣдѣленъ отъ Бога. Възможенъ е билъ такъвъ животъ и въ християнския миръ, когато на хората — властващи и подчинени — и на умъ не е дохождало даже да се усъмнятъ въ тази католическа, православна или лютеранска религия, която се нарича християнска и която допускала не само пълното неравенство между хората, но и пълното имъ робство, като считали възможно и даже похвално убиването на хора, — възможенъ е билъ този животъ тогава, когато тѣй слѣпо сж вѣрвали

въ тая религия, че не е било нужно да я защитяват нито съ съзнателно заблудяване, нито съ насилие.

Така се е продължило съ вѣкове. Но дошло врѣме, когато всичко онова, което правѣло тоя животъ възможенъ, започнало малко по малко да се руши и най-послѣ хората отъ цѣлия и особено отъ християнския миръ дошли до повече или по-малко съзнание, че не само тѣ — нѣмцитѣ, французитѣ, японцитѣ, руситѣ — живѣятъ въ свѣта и не сж само тѣ, които искатъ да извоюватъ изгоди за своя народъ, но че всичкитѣ народи сж въ това положение и затова всѣка война е не само гибелна за народнитѣ маси, неполучаващи отъ нея никакви изгоди, а само лишения, но и че е съвършено безмислена; освѣнъ това днесъ хората сж дошли и до това повече или по-малко ясно съзнание, че всички даждия, които събиратъ отъ тѣхъ, не служатъ за тѣхно благо, а се харчи по-голѣмата частъ за тѣхна врѣда — за войни и разкошъ на властеуващитѣ,—че богатството не е нѣщо прѣдопрѣдѣлено отъ горѣ, както сж си въобразявали по-рано, но е плодъ отъ цѣла редица измами и шантажи надъ трудящия се народъ. Знаятъ това днесъ въ дълбочината на душата си и властеуващитѣ и богатитѣ, но нѣмагъ сила да се откажатъ отъ положението си, та или съ грубо насилие, или съ заблудение, или съ отетжпки се стараятъ да го задържатъ. И затова сега, когато всички хора, освѣнъ дѣто сж раздѣлени помежду си на различни народности, потиснати и желающи да се освободятъ или да задържатъ потиснатитѣ, раздѣлени сж още навсѣкждѣ на два враждебно

озлобени единъ срѣщу другъ лагера: отъ една страна работниците, измамени, унижени и съзнаващи несправедливостта на своето положение, а отъ друга властващите и богатитѣ сжщо съзнаващи несправедливостта на положението си, но го защитяватъ все така на всѣка цѣна, като еднитѣ и другитѣ сж готови, за достигане на цѣльта си, да извършатъ единъ на другъ най-големитѣ злодѣяства: измами, кражби, шпионства, убийства, взривове, смъртни наказания, — положение, което не може вече да се продължава.

Наистина, има и такива хора, които искатъ да увѣрятъ себе си и работницитѣ, че още едно убѣдително разяснение за сжществуващата несправедливостъ, още една най-прѣкрасна теория за бъдащото устройство на живота, още едно малко усилие за борба съ врага и ще се установи, най-послѣ. оня новъ редъ, при който нѣма да има вече зло и всички хора ще благоденствуватъ. Има такива хора и между властващите. Тѣзи хора сжщо се стараятъ да увѣрятъ себе си и другитѣ, че човѣчеството не може да живѣе другояче, освѣнтѣтъ, както е живѣло съ вѣкове, съ хиляди години, че нищо не е нужно да се измѣня, че е достатъчно само, колкото това и да е неприятно, немедлено да се задавятъ съ сила всички опити за измѣнение на сжществуващия строй, и, като се удовлетворяватъ „разумнитѣ“ искания на народа, твърдо да се води по пѣтя на умѣрения прогресъ и на всички ще бжде добръ.

Има такива вѣрващи и въ единия и въ другия лагерь, но хората имъ не вѣрватъ вече, и двата враждебно настроени лагера все по-рѣзко и

по-рѣзко се раздѣлятъ: образува се все повече а повече страхъ и умраза, на властващитѣ и богатитѣ къмъ работницитѣ и измаменитѣ и все повече и повече се въоръжаватъ двѣтѣ страни една срѣщу друга съ взаимна умраза.

VI.

Врѣме е да прѣстанемъ да вѣрваме въ заблудението, че религията е неподвижна. Да вѣрвашъ въ неподвижността на религията, все едно е да вѣрвашъ въ неподвижността на корабъ, който те носи по водата. Неподвижно е подобие то на религията, — култътъ, но истинската религия, съзнанието смисъла на живота и произтичащото отъ него рѣководство не може да бѣде неподвижна, а непрѣстанно се движи и съ движението си измѣня човѣшкия животъ.

Положението на днешнитѣ хора е ужасно. Причината на това ужасно положение е тая, че ние, съврѣменитѣ хора, живѣемъ не по онова мирозъзерцание, което е свойствено на нашитѣ прадѣди, а по това, което прѣди хиляди години до нашата ера е било свойствено на нашитѣ прадѣди но сега вече не може да удовлетвори нашитѣ духовни потрѣбности. Причината е въ това, че ние, малко или много съзнаваме вече сега оная основа на любовъта, която, като замѣстила насилието, може и е длъжна да съединява хората, живѣемъ още съ сжщото онова насилие, което въ старо врѣме е съединявало хората, но сега не е свойствено намъ, противно е нашето съзнание и затова не само че не съединява хората, но и ги още повече раздѣля.

Може ли да бжде щастливъ, или по-добръ, да не бжде нещастенъ старецъ, комуто се е дощъло да живѣе младежки животъ, или възрастенъ човѣкъ, който е пожелалъ да живѣе дѣтински животъ? И колкото да се стареае тѣкъзъ човѣкъ да продължава да живѣе несвойствения за възрастта му животъ, животъ отъ по-млада възраст, той ако не чрѣзъ разума, то чрѣзъ страданията, ще не ще, ще бжде докаранъ до необходимостта да живѣе съобразно съ собствената си възраст.

Това сжщото е съ човѣшкитѣ общества и съ цѣлото човѣчество, ако то се ржководи въ живота си отъ несвойствено за възрастта му съзнание, което отдавна е прѣживѣно отъ него. А такава нѣщо става тѣкмо сега съ съврѣменното човѣчество.

Ние не знаеме и не можемъ да заемъ условията нито на раждането, нито на произхождението, нито на изчезването както на отдѣлния човѣкъ, така и на човѣчеството; но въ прѣдѣлитѣ на достъпното за насъ врѣме знаемъ и то несъмнѣно, че човѣшкиятъ животъ винаги се е подчинявалъ и се подчинява на този сжщия законъ за постепенното растене и развитие, на който се починява живота и на отдѣлния човѣкъ... Както въ живота на всѣки отдѣленъ човѣхъ виждаме, че въ главното направление на дѣйността се ржководи отъ разбирането смисъла на своя животъ, т. е. отъ своето съзнателно или безсъзнателно мировърѣние, сжщото виждаме и въ живота на цѣлото човѣчество.

И както живота на отдѣлния човѣкъ се измѣня непрѣстанно съобразно растенето му, т. е.

съгласно измѣнението на общото разбиране смисъла на своя животъ, сжщо така непрѣстанно се измѣня и не може да не се измѣнява постоянно растящиятъ и движащиятъ се къмъ по-голѣма разумностъ животъ на цѣлото човѣчество.

И както непрѣстанно се измѣня животътъ на отдѣлния човѣкъ, съобразно съ растенето му, т. е. съгласно съ измѣнението на разбиранията общия смисълъ на своя животъ, сжщо така непрѣстанно се измѣнява и не може да не се измѣнява постоянно растящиятъ животъ, да се повдига напрѣдъ къмъ по-разуменъ животъ на цѣлото човѣчество. И както естествено и почти неизбѣжно се задържа винаги дзижението напрѣдъ на отдѣлния човѣкъ съ това, че, като усвои привичкитѣ на по-раншната, прѣживѣна вече отъ него възраст, той необходимо бавно се раздѣля съ тѣхъ, често умишлено се стареае, като се отдава на дѣйностъ отъ по-рашна възраст, да оправдава съ различни измислени разсждения продължението ѝ, макаръ и несвойствена вече на неговия животъ, сжщо така и човѣчеството, естествено като се задържа по инерция на прѣдшедстзувация и прѣживѣнъ вече складъ отъ животъ, оправдава за себе си тѣзи задържвания съ измислени разсждения, които се явявяватъ въ видъ на лъжливи вѣри и не по-малко лъжливи „научни“ теории.

Има много суевѣрия, отъ които страдатъ хората, но нѣма по-общо и по-губително по послѣдствията си суевѣрие, отколкото това, чрѣзъ което се увѣряватъ, какво съзнанието на човѣчеството (това съзнание, което се изразява отъ ученията за смисъла на живота и произтичащето отъ

него ржководство за поведението, наречени религии) може да се спре и да бжде едно и сжщо прѣзъ всичкитѣ врѣмена... Това именно суевѣрие, което е подбуждало човѣшкитѣ общества да живѣятъ по религиозни и научни учения, винаги оставащи назадъ отъ постоянно развиващето, се съзнание на човѣчеството, е било винаги единъ отъ главнитѣ извори за онѣзи бѣдствия, които сж сполетѣвали народитѣ. И тѣзи бѣдствия винаги сж били толкова повече, колкото по-голѣма часть отъ човѣчеството се е подхвърляло на тѣзи задрѣжки въ движението и колкото по-дълго сж траяли.

Бива така, че тѣзи задрѣжки обхващатъ и особно ярко се изразяватъ и разрѣшаватъ въ една неголѣма часть отъ човѣчеството, но случва се и тѣй, че обхващатъ живота на цѣлото човѣчество, както тоза става днесъ.

Тѣй напр., задрѣжането движението къмъ по-разуменъ животъ на една часть отъ човѣчеството, причинено отъ злоупотрѣбенията на Римската църхва, които сж докарали до крайно измжчване сжщността на Христозото учение, е обхванало само една малка часть отъ цѣлото човѣчество, която е потаднала подъ несъотвѣтствуващето на хората съзнание, папското суевѣрие и бѣдствията, които реформацията и послѣдвалитѣ слѣдъ нея войни сж причинили, се продължавали относително недълго.

Но случва се и така, че не вече извѣстни народи и не по отношение на нѣкакъвъ си единъ само въпросъ отъ религиозно или обществено значение, а цѣлото човѣчество, и по отношение

не на частни въпроси, а общи за всички народи основни въпроси на живота, живѣе съ вѣкове несъотвѣтствено съ своето съзнание. И тогава бѣдствията, произтичащи отъ такива задръжки на живота, воденъ по несъотвѣтствуващи за съзнанието на хората религиозни начала, продължаватъ се особено дълго и биватъ особено голѣми. И въ такава положение, въ което живѣе сега не вече една частъ, а цѣлото човѣчество, като продължава още по инерция да ржководи навсѣкждѣ за единението на хората помежду имъ отъ неизбѣжното нѣкога и общо за всички народи насилие, хората все по-ясно и по-ясно съзнаватъ вече друго, висше начало за любовта, което е длѣжно да замѣсти първигѣ насилствени срѣдства.

VII.

Невъзможността да се продължава този животъ, който живѣемъ сега, се чувствува вече отъ всички съврѣмenni мислящи хора. Всичко, което наричаме култура: наукитѣ, изкуствата, усъвършенствуването на удобствата и приятноститѣ на живота, — всичко това е само усилие да се заглуши въ човѣка съзнанието за тази невозможностъ. Но всички тѣзи усилия днесъ се оказватъ безполезни: тази невозможностъ се чувствува и съзнава вече не като далечно бждаше, а като настъпило настояще, което не можемъ да обиколимъ, а къмъ което — щемъ не щемъ — длѣжни сме да се отнесемъ така или иначе.

Ние живѣемъ въ важно врѣме. Никога на хората не сж прѣдстояли толкова дѣла. Нашиятъ вѣкъ е вѣкъ на революция, въ най-добрия смисълъ на думата, — не материална, а нравствена революция. Изработва се висша идея за общественото устройство и човѣшкото съвършенство.

Чаннингъ,

Докато развитото малцинство поглъщаше живота на цѣли поколѣния, едва се е досѣщало, защо тѣй ловко живѣе, докато мнозинството, работяще денѣ и нощѣ, не съвсѣмъ се досѣщало, че цѣлата изгода отъ работата е за другитѣ, и еднитѣ и другитѣ смѣтали това за естествено, — човѣкоядниятъ миръ е можаль да се държи. Хората често взематъ прѣдразсждъка, привычката за истина и тогава тя не ги смущава. Но еднажъ разбрали, че тѣхната истина е абсурдъ, — работата е свършена. Тогава само съ сила можешъ да заставишъ хората да вършатъ това, което считатъ за глупостъ и то не за дълго.

Херценъ.

Прѣди три и даже два вѣка хората, които по заповѣдъ на държавния глава сж били викани въ войската, на минута даже не сж се съмнѣвали въ това, че тѣ, колкото да е трудно това, което изискватъ отъ тѣхъ, отивайки на война, вършатъ не само добро, но и неизбѣжно необходимо дѣло, като жертвуватъ свободата си, труда си, даже живота си за свящото дѣло: защита на отечеството отъ неговитѣ врагове, главно, като изпълняватъ волята на опрѣдѣления отъ Бога господарь. Сега, обаче, всѣки човѣкъ, когото пращатъ на война (общата воинска повинность особено е сждѣйствувала за унищожението на патриотичната измама), знае, че тѣзи, противъ които го пращатъ, сж сжщо такива хора, като него; сжщо излъгани отъ своитѣ правителства, а като знае това, не може вече да не види, особено въ християн кия миръ, всичкото безумие, безнравствеността на дѣлото, къмъ което го принуждаватъ, не може да не прѣзира и да не мрази тѣзи хора, които го принуждаватъ.

Също и въ старо врѣме, като плащали данъци т. е. своитѣ трудове, на правителствата, били увѣрени, че отдаденото на правителството е необходимо за важни и нужни дѣла; осъзнъ това, считали сж тѣзи хора, които сж се разпореждали съ тѣзи произведения на тѣхния трудъ. едва ли не за свети и безгрѣшни хора. Сега пъкъ почти всѣки работникъ счита правителството, ако не за шайка отъ разбойници, то въ всѣки случай за хора, заети съ своитѣ интереси, а не съ народнитѣ, и необходимостта да отдава своитѣ трудове въ тѣхно разпореждане — само врѣменно бѣдствие, отъ което се старае съ всички сили и се надѣза, по единъ или другъ начинъ, скоро да се освободи.

200 и даже 100 години назадъ хората гледали на богатството като на достойнство, а на събирането богатства като на добродѣтель и уважавали богатитѣ и се старали да имъ подражатъ; сега пъкъ хората, особено бѣднитѣ, прѣзиратъ и ненавиждатъ богатитѣ само защото сж богати, а всѣки опитъ на богатитѣ по единъ или другъ пжтъ да се подѣлатъ съ бѣднитѣ, само прѣдизвиква у тѣзи послѣднитѣ още по-голъма ненависъ къмъ богатитѣ.

Едно врѣме управницитѣ и богатитѣ вѣрвали въ положението си и знаели, че работниятъ народъ вѣрва въ неговата законность и народътъ наистина вѣрвалъ въ прѣдопрѣдѣлеността както на своето положение, така и на онова на управницитѣ. А сега и еднитѣ и другитѣ знаятъ, че нѣма никакво оправдание нито за властуването на управницитѣ, нито за богатство на богатитѣ,

нито за потиснатостта на работниците и че, за да удържатъ положението си управниците и богатитѣ, а работниците да се освободятъ отъ потиснатостта си, принудени сж и еднитѣ и другитѣ да се не отвръщазатъ отъ употреблението на всевъзможни сръдства: лъжа, подкупи, убийства. И еднитѣ и другитѣ вършатъ това и, което е най-лошо, правейки това, въ дълбочината на душата си по-толѣмата частъ знае, че нищо не може да се постигне съ това и че продължението на такъвъ животъ става повече и повече невъзможно, и търсятъ и не намиратъ изходъ отъ това положение. А неизбежниятъ изходъ, и единъ и сжщъ за всички все по-ясно се прѣдставлява на хората. Изходътъ е единъ: освобождение отъ оная вѣра, която нѣкога е била свойствена на човѣчеството и е признавала необходимостта и законността на насието и усвояване друга, отговоряща на сегашната възраст на човѣчеството, еднакво проповѣдвана отъ всички мирови религии, — вѣра въ необходимостта и законността на любовта, изключваща каквото и да било насилие отъ едни надъ други.

Прѣдъ тази именно рѣшителна крачка, която прѣдстои днесъ всѣкому, стои сега въ нерѣшителностъ съврѣменното човѣчество.

Но щатъ-нешатъ, хората не могатъ да не извършатъ тази крачка. Не могатъ да я не направятъ, защото, това религиозно вѣрване, което е обосновавало властта на едни подъ други, отживѣло врѣмето си, а новото, което съотвѣтствува на врѣмето, вѣрване въ висшия законъ на любовта все повече и повече влиза въ съзнанието на хората.

VIII.

За какво е разумът на хората, когато сънасилие само може да се дѣйствува на тѣхъ

Нищо не прѣпятствува толкова за подобриенето на общественото устройство, колкото прѣдположението, че такова подобриение може да стане само съизмѣнението на външнитѣ форми. Това лъжливо прѣдположение направлява дѣятелността на хората къмъ това, което не може да съдѣйствува, а я отвлеча отъ онова, което може да съдѣйствува за подобриенето на човѣшкия животъ.

Ние дотолкова сме привикнали къмъ разсждения относително това, че на едни хора е свойствено да уреждатъ живота на други хора, на хората изобщо, щото такова разсждение не ни се струва странно. А при все това, такива разсждения не биха могли никога да съществува между религиозни и свободни хора. Такива разсждения сж слѣдствие отъ суевѣрието, признаването законното властвуване на едни надъ други.

Това суевѣрие е не само съвършено безсмыслено, защото нѣма никакво основание едни хора — мнозинството — да се подчиняватъ на волята на други — малцинството — и то на най-безнравственитѣ хора, но още и особно вредно е затова, че отслабва въ всичкитѣ хора съзнанието за необходимостта да изправятъ себе си, когато само това е единственото дѣйствително средство за въздѣйствие на другитѣ хора.

Би казалъ човѣкъ, че бѣдствията, които произтичатъ отъ насилията, вършени отъ хората едни надъ други, би трѣбвало да прѣдизвикатъ въ тѣхъ мисълта за това, че гѣ сами сж виновати за тѣзи бѣдствия. А щомъ като хората сж виновати, а азъ

съмъ човѣкъ, отъ което слѣдва, че и азъ съмъ виноватъ, — струва ти се, че всѣки е длъженъ да си каже и да се попита: въ какво се състои моята вина за прѣтърпяванитѣ отъ мене и отъ всички хора бѣдствия?

Струва ти се, че така би било, но... суевѣрието за това, че едни хора не само иматъ право, но и сж призвани и могатъ да устрояватъ живота на другитѣ хора, вслѣдствие на дългия животъ, основанъ на насилието, мисълта на личното участие въ лошото устройство на хората никому не се явява даже въ главата. Всички се обвиняватъ едни други. Едни обвиняватъ тѣзи, които, споредъ тѣхното мнѣние, сж длъжни да устрояватъ живота имъ, но го устрояватъ не тъй, както би трѣбвало да бжде; другитѣ пъкъ, които устрояватъ чуждия животъ, не сж доволни отъ онѣзи, на които устрояватъ живота. И както еднитѣ, така и другитѣ мислятъ върху най-сложнитѣ и трудни въпроси, но не си задаватъ най-естествения въпросъ: какво трѣбва да върша азъ, за да се измѣни това устройство на живота, което азъ считамъ лошо и въ което, така или иначе, не мога да не участвувамъ?

„Любовта трѣбва да замѣсти насилието“.

Да допустнемъ, че това е така, — ще кажатъ хората. Но какъ, по какъвъ начинъ трѣбва и може да стане този прѣвратъ:

„Какво да се прави, за да може да се извърши този прѣвратъ, да може насилническиятъ животъ да се замѣни съ миренъ, любовенъ?“

„Какво да се прави?“ — питатъ еднакво и властителите, и подвластни, и революционери, и

обществени дѣатели, като подъ въпроса „какво да се прави?“ разбиратъ винаги въпроса, какъ трѣбва да бжде устроень живота на хората.

Всички питатъ: какъ трѣбва да бжде устроень живота на хората, т. е. какво да правимъ съ другитѣ хора, но никой не пита, какво да прави съ самия себе си.

Суевѣрието за неподвижността на религията, което е породило признаването законното властвуване на едни хора надъ други е породило и друго суевѣрие, което най-много прѣпятствува на хората да минатъ отъ насилническия животъ къмъ мирния, любовния: суевѣрието, че едни хора могатъ и сж длѣжни да устрояватъ живота на другитѣ хора.

Така щото, главната причина за закъснѣването на хората въ уреждането на живота, признаванъ отъ самитѣ тѣхъ за лъжливъ, се заключава въ удивителното (произлѣзло отъ суевѣрието за неподвижността на религията) суевѣрие, че едни хора не само могатъ, но и иматъ право за напрѣдъ да опрѣдѣлятъ и съ насилие да устрояватъ живота на другитѣ хора.

Стига само да се освободятъ хората отъ това обикновено суевѣрие и веднага ще стане ясно за всички, че животътъ на сборъ отъ хора се устроява сжщо така, както всѣки самъ устроява живота си...

А веднажъ хората разбрали това, както тѣзи, които устрояватъ живота на другитѣ, така и тѣзи, които се подчиняватъ на това устройство, така очевидно би станало за всички, че всѣко насилие на едни върху други съ нищо не би могло да се оправдае и е не само нарушение на любовта или

даже справедливостта, но и нѣма здравъ смисълъ. Така щото, освобождението на хората отъ тѣзи бѣдствия, които прѣживѣватъ въ наше врѣме: е прѣди всичко въ освобождението на самия себе си отъ суевѣрието за неподвижността на религията, а слѣдователно и отъ лъжливото, прѣживѣно вече отъ хората на нашето врѣме религиозно учение за божествеността на властта и произходящото отъ него признаване законността и полезността на насилието.

IX.

Да се не противишъ на злото съ сила, не значи, че трѣбва да се откажешъ и отъ защита на живота и трудоветѣ твои и хорски, а значи само, че трѣбва да защитявашъ всичко това по другъ начинъ, непротиворѣчащъ на висшето разумно сѣщество въ човѣка, да защитявашъ труда и на другитѣ и своя трѣбва съ пробуждане въ нападающия злодѣй живота на разумно сѣщество. Този способъ се състои прѣимуществено въ собственото духовно съвършенство, необходимо за придобиване сила на въздѣйствието на другитѣ съ добро, любовъ, разумно освѣтление. Ако азъ виждамъ, напр., че единъ човѣкъ има намѣрение да убие друго, то най-много, което мога да прѣдприема е да поставя себе си на мѣстото на убиваемия и да кажа на злодѣя: „ето ти моитѣ гърди, убий по-напрѣдъ мене, защото не мога да понеса и допустна, догдѣ съмъ живъ, човѣкоубийството, — и да защита, да прикрия съ себе си оня човѣкъ и, ако е възможно, да го спася, да го откарамъ, или все едно да го скрия, както бихъ започналъ да спасявамъ човѣка отъ пламъцитѣ на пожара или давящия: или самъ да загина, или да спася. Ако ли азъ се оказвамъ безсиленъ въ този способъ, защото азъ

самъ съмъ заблуденъ грѣшникъ, то това мое безсиліе не ми дава право на грѣхъ, право да пробуждамъ въ себе си звѣра, още повече да усилвамъ безпорядъка въ душата си и да внасямъ безпорядкъ въ свѣта съ злото насиліе и съ оправдаването му.

Бука.

„Добрѣ, любовъ вмѣсто закони, привеждани въ изпълнение чрезъ насиліе. Да допустнемъ, че признаването отъ всички хора, за сръдство на единение помежду имъ, на любовта вмѣсто насиліето би увеличило благо на хората, но то го би увеличило само тогава, когато всички хора биха признавали за себе си задължително закона за любовта“ — говорятъ обикновено. „Но какво ще стане съ всички тѣзи, които сж се отказали отъ насиліето, но живѣятъ между неотказалитѣ се още? Тѣзи хора ще лишатъ отъ всичко, тѣхъ ще мччатъ; тѣзи хора ще бждатъ роби на другитѣ, които живѣятъ съ на илие“.

Така винаги и все едно и сжщо безъ да се стараятъ да разбератъ това, което е включено въ самото учение за любовта, говорятъ защитницитѣ на насиліето. Нѣма да гозоря за това, че, ако насиліето нѣкога е защитило живота и спокойствието на хората, то безчислено много пжти, напротивъ, е било причина за най-голѣми бѣдствия, които не биха могли да сжществувагъ, ако хората не допушаха насиліето. Нѣма да гозоря за всички онѣзи ужаси, които отъ най-стари врѣмена сж се извършвали отъ името на признаването необходимостта отъ насиліето, нито за ужаситѣ на старитѣ сръдневѣковни войни, нито за ужаситѣ на голѣмата француска революция, за 30,000 комунари въ

70-та година, за наполеоновскитѣ ужаси, френско-прускитѣ, турскитѣ войни, индийскитѣ усмирения, сегашнитѣ персийски работи, сега извършваното клане надъ арменцитѣ, убийствата и смъртнитѣ наказания въ Русия, ни милионитѣ постоянно погиващи отъ нужда и гладъ работници. Да измѣримъ и рѣшимъ въпроса, дали отъ приложението на насилието или закона за любовъта въ обществения животъ ще има по-вече или по-малко материални облаги, ние никакъ не можемъ, защото не знаемъ и не можемъ да знаемъ, какво би било, ако макаръ и малка частъ отъ хората слѣдваше закона за любовъта, а голѣмата живѣеше съ насилие. Този въпросъ никакъ не може да бжде рѣшенъ нито съ опитъ, нито съ разсуждение. Този въпросъ е религиозно нравственъ и затова се рѣшава не съ опитъ, а съ вѣтрѣшно съзнание, както и всички религиозно-нравствени въпроси се рѣшаватъ не съ съображения за това, кое е по-изгодно, а съ това, кое човѣкъ признава за добро и кое за лошо, какъто е длъженъ и какво не е длъженъ.

По нищо друго не се вижда пълно отсъствие въ съврѣменнитѣ хора не само на християнско вѣрване, но макаръ и каквото и да било друго религиозно вѣрване и не само каквото и да било религиозно вѣрване, но даже и разбиране на тово, въ какво се състои религиозното вѣрване, както по отношенията имъ къмъ въпроса за прилагане въ живота закона за любовъта и нераздѣлно свързаното съ него разбиране за несъпротивението на злото съ насилие.

„Законътъ за любовъта, изключващъ насилието, е неизпълнимъ, защото може да се случи,

че злодѣи прѣдъ нашитѣ очи да убивать беззащитното дѣте“, говорятъ хората...

Хората не питатъ за тоза, какво трѣбва да правятъ, когато видятъ каранъ на бѣсилката човѣкъ, или когато видятъ обучаванитѣ на убийство хора, или когато видятъ въ фабрицитѣ умирающитѣ отъ прѣсилена работа работници, жени, дѣца. Всичко това тѣ виждатъ и не само не попитватъ, какво трѣбва да се направи, ами сами тѣ участвуватъ въ тѣзи дѣла: въ смъртнитѣ наказния, въ войската, въ обучението на войницитѣ, въ задушаването на работницитѣ и въ много други сжщо такива дѣла. Но, за голѣмо очудване, тѣхъ всички ги занимава и безпокои въпросътъ какъ да постъпятъ при убиването прѣдъ очитѣ имъ дѣте. До такава степенъ трогва сждбата имъ това въображаемо дѣте, че никакъ не могатъ да допустнатъ, щото едно отъ необходимитѣ условия за любовта да е несъпротивяването съ насилие. Въ сжщность тѣзи хора, които желаятъ да оправдаятъ насилието, занимаватъ се съвсѣмъ не съ сждбата на въображаемото дѣте, а съ своята, съ своя цѣль основанъ на насилието животт, който при отрицането на насилието не може да се продължава.

Да защитишъ убиваемото дѣте винаги можешъ, като поставишъ своитѣ гърди подъ ударитѣ на убиеца, но тази мисль, естествена за човѣкъ, който се ржководи отъ любовта, не може да се се появи въ главата на уора, живущи въ насилие, тѣй като за тѣзи хора нѣма и не може да има никакви други побуждения къмъ дѣятелность, освѣнъ животинскитѣ.

Въ дѣйствителность, обаче, въпросътъ за при-

лагане на практика изискванията на любовта се свежда към най-простото умозаключение, винаги признавано от разумнитѣ хора, а именно към това, че любовта, несъзмѣстима съ правене на другитѣ това, което за себе си не желаешъ, несъзмѣстима е също и съ ранитѣ, съ лишаването отъ свобода, съ убиването на другитѣ хора, работи, които винаги сѫ включвани въ понятието за насилие. И затова, можешъ да живѣешъ съ насилие, безъ да признавашъ закона за любовта като религиозенъ законъ, можешъ да живѣешъ и по закона за любовта, като не признавашъ необходимостта отъ насилието, но да признавашъ за божественъ и закона за властта, т. е. закона за насилието, а въ същото врѣме да считаешъ за такъвъ и закона за любовта, изглежда да е невъзможно. А при все това въ това вопиюще противорѣчие живѣятъ всички съврѣмenni хора, а особно хората отъ християнския миръ.

X.

Ако ти страдашъ отъ злото на съществуващето обществено устройство или се възмущавашъ отъ него то, знай, че за борба съ това устройство има само едно сръдство: усиляне въ хората на религиозно съзнание.

Разбира се, че такава усилие трѣбва да стане прѣди всичко въ самия тебе, и това усилие на религиозно съзнание въ тебе е най-можщето сръдство за усилянето му въ другитѣ.

Колкото повече вѣрватъ хората, че могатъ да бждатъ пръведни съ нѣщо си външно, дѣйствующе само по себе си, независимо отъ волята, за измѣнението и подобреннието на своя животъ, толкова по-трудно ще се извърши това измѣнение и подобрене.

Всичко това сж общи разсждения.

„Да допустнемъ че азъ вѣрвамъ въ закона за любовта“, — ще кажата на това. „Какво да правя азъ, Иванъ, Петръ, Мария, всѣки човѣкъ, ако признавамъ справедливостта на това, че човѣчеството е доживѣло до необходимостта да стѣпи въ новъ пѣтъ на живота? Какво да правя азъ, Иванъ, Петръ, Мария, за да се унищожи лошия насилственъ животъ и да се установи любовния? Какво именно трѣбва да правя азъ, Иванъ, Петръ, Мария, за да съдѣйствувамъ на този прѣзратъ?“

Този въпросъ, независимо отъ това, че ни се струва съвършено естественъ, сжщо така е страненъ, както би билъ страненъ въпросътъ на човѣкъ, който губи живота си въ пиянство, игри, развратъ, когато пита: какво да правя, за да по-добря живота си?

Колкото и да е съвѣстно да отговарямъ на такъвъ наивенъ въпросъ, все таки ще отгозаря и то за тѣзи, за които такъвъ отговоръ може да нуженъ.

Отговорътъ на въпроса, какво трѣбва да прави човѣкъ, който осжда сжществуващето устройство на живота и желае да го измѣни и подобри, — отговоръ простъ, естественъ и единъ за всѣки човѣкъ, който се е освободилъ отъ суевѣрието за насилието, е такъвъ:

Първо: *Да прѣстанешъ самиятъ ти да еършишъ непосредствено насилие, а сжщо и да се готвишъ за него.* Това е първото; второ: *Да не вземашъ участие въ каквото и да било насилие, вършено отъ други хора, а сжщо въ подготвянето*

къмъ него; трето: Да не одобрявамъ никакво насилие . . .“

1) Самъ да не вършишъ непосредствено насилие, значи да не хващашъ никого съ собствения си ръкъ, да не биешъ, да не убивашъ, да не вършишъ това за свои лични цѣли, а така сжщо подъ прѣдлогъ на обществена дѣятелностъ.

2) Да не вземашъ участие въ каквото да било насилие значи не само да не бждешъ началникъ на полицията, губернаторъ, сждия, сждебенъ заседатель, бирникъ, царь, министеръ, войникъ, но и да не участвувашъ въ сжвилищата като ищець, защитникъ, стражаръ, сждебенъ заседатель.

3) Да не одобрявашъ никакво насилие значи, освѣнъ дѣто не трѣбва да се ползувашъ за свои изгоди отъ никакво насилие нито въ рѣчи, нито въ писание, нито въ постѣпъци, да не изразявашъ нито похвали, нито съгласие, както съ самото насилие, така и съ дѣлато, които поддържатъ насилието или се основатъ на него. Много е възможно, че ако човѣкъ започне да постѣпва така, т. е., откаже се отъ войската, отъ сжда, отъ паспорта, отъ плащане данъци, отъ признаване властитѣ и почне да изобличава насилниците и тѣхнитѣ съпартизани, то той ще се подхвърли на гонение. Много е за вѣрване, че въ сегашно врѣме такъвъ човѣкъ ще мжчатъ, ще му отнематъ имуществата, ще го заточатъ, ще го турятъ въ затвора, или даже ще го убиятъ. Но може да се случи и това, че човѣкъ, който не върши нищо подобно и който, напротивъ, изпълнява изисканията на властта, да пострада отъ други причини сжщо така,

а може би нѣщо повече, отколкото оня, който се отказва отъ подчинение. Сжщо така може да се случи и друго, а именно, че основаното на любовни изисквания отказване отъ участие въ насието може да отвори очитѣ на много хора и да привлече мнозина къмъ сжщо такъвъ отказъ, така щото властта да не бжде вече въ състояние да прилага насието къмъ всички отказващи се.

Всичко това може да се случи, но може и да се не случи и затова отговорътъ на въпроса, какво да прави човѣкъ, признаващъ истинността и приложността на закона за любовта къмъ живота, не може да бжде основанъ на прѣдполагаеми послѣдствия.

Послѣдствията отъ нашитѣ постжпки не сж въ нашата властъ. Въ нашата властъ сж само нашитѣ постжпки. Постжпкитѣ пѣкъ, които сж свойствени на човѣка да върши, а главно, които му сж свойствени да *не върши*, се основаватъ винаги на вѣрата на човѣка. Ако човѣкъ вѣрва въ необходимостта отъ насието, вѣрва религиозно, то такъвъ човѣкъ ще върши насилия не въ името на благитѣ послѣдствия, които очаква отъ насието, а само затова, защото вѣрва. Ако ли вѣрва човѣкъ въ закона за любовта, то той сжщо така ще изпълнява изискванията на любовта и ще се въздържа отъ противнитѣ на закона за любовта постжпки, независимо отъ каквито и да било съображения за послѣдствията, а само затова, защото вѣрва и затова не може да постжпи другоаче.

И затова, за осъществяване закона за любовта въ живота и замѣняването съ него закона за насилието, потрѣбно е само едно — всички хора да върватъ въ закона за любовта сжщо така, както върватъ сега въ необходимостта отъ насилието и въпросътъ, какъ да постѣпватъ хората, които сж се отказали отъ насилието, съ хората, които вършатъ насилие, ще прѣстане да бжде въпросъ и животътъ на хората безъ никакви усилия и сътресения ще се сложи въ тази неизвѣстна намъ жизнена форма, къмъ която върви човѣчеството и която ще го избави отъ злинитѣ, отъ които страдае днесъ.

Възможно ли е това?

XI.

Достатъчно е да се отвърне човѣкъ отъ разрѣшението на външнитѣ въпроси и да си постави единствения, истински свойствения за човѣка вътрѣшенъ въпросъ: какъ по-добрѣ да прѣживѣва живота си, за да получатъ най-добро разрѣшение всички външни въпроси.

Ние не знаемъ и не можемъ да знаемъ въ какво се състои общото благо, но твърдо знаемъ, че достигането на това общо благо е възможно само при изпълнението на оня законъ за доброто, който е откритъ на всѣки човѣкъ.

Ако хората, вмѣсто да спасяватъ свѣта започнѣха да спасяватъ себе си; вмѣсто да освобождаватъ човѣчеството, да освобождаватъ себе си, — колко много биха направили за спасението на свѣта и освобождението на човѣчеството!

Херценъ.

Разрѣшението не само на единъ въпросъ относително общественото устройство, а на всички, абсолютно всички въпроси, които вълнуватъ човѣчеството, — е въ едно: прѣнасянето въпроса отъ широката нагледъ и значителна, но въ сжщностъ най-тѣсната, нищожна и винаги съмнителна областъ: отъ областъта на външната дѣятелность (имаща ужъ благото на цѣлото човѣчество, — научната дѣятелность, обществената) въ тѣсната нагледъ, но въ сжщностъ най-широката и дълбоката и главно несъмнѣната областъ: въ своята лична областъ, не тѣлесния, а духовния животъ, въ религията.

Нека всѣки направи това за себе си, нека, всѣки попита себе си, истинския себе си, своята душа, какво ти е нужно прѣдъ Бога или прѣдъ съвѣстъта си (ако не искашъ да признавашъ Бога) и веднага ще се получатъ най-прости дани, несъмнѣни отговори на най-сложнитѣ и неразрѣшими повидимому въпроси, ще се унищожатъ по-голямата частъ и самитѣ въпроси и всичко, което е било сложно, разбъркано, неразрѣσιμο, мжчително, — всичко веднага ще стане просто, ясно радостно и несъмнѣно.

Който и да си ти: милионеръ, краль, джелатинъ, тюрменъ пазачъ, сироманъ, министеръ, писателъ, калугеръ, спри се минута въ дѣятелностьта си и погледни въ своята свята-святихъ, въ твоето сърдце и се попитай, какво е нужно на тебе, на истинското тебе, за да прѣживѣешъ по най-добъръ начинъ тѣзи часове или десетки години, които могатъ още да ти прѣдстоятъ. И който да си ти, ако ти само искрено и сериозно се попиташъ за

това, ти не можешъ да си не отговоришъ същото, което съ отговаряли и си отговарягъ всички хора, които сериозно и искрено съ поставили и си поставягъ този въпросъ: нужно ти е, навърно, едно, това същото, което е било винаги и сега е нужно за всички: благо, истинското благо, не таква благо, което днесъ може да бжде таква, а утрѣ може да стане зло, и не таква, което би било благо за едного, а зло за всички други, а едно-единствено, несъмнѣно благо, таква благо, което е благо и за тебе и за всички други хора, днесъ, утрѣ и на всѣко мѣсто. А таква истинско благо се отдава само на този, който изпълнява закона на своя животъ. Този законъ пъкъ ти знаешъ и чрѣзъ разума си и отъ ученията на всички мъдреци на свѣта, и по влѣчението на сърдцето си. Този законъ е любовъ къмъ висше съвършенство, къмъ Бога и всичко живо и особено къмъ подобнитѣ ти същества, хората.

Стига само всѣки отъ насъ да разбере това и веднага ще разбере, че причината за неговитѣ и мировитѣ страдания не е въ нѣкакви си зли хора, виновници на това зло, което става, а само въ едно: въ това, че хората живѣгъ въ условия на живота, основани на насието, — условия противни на любовта, несъвмѣстими съ нея и затова причината на злото, отъ което ние всички страдаме, не е въ хората, а въ това лъжливо устройство на живота по насието, което хората считатъ необходимо.

А стига да разбере всѣки това и ще види, че дѣйствующиятъ крадецъ и богатиятъ, който трупа и задържа богатствата, и властимеющиятъ,

подписващъ смъртни присъди, и джелатъть, който ги туря въ изпълнение, и революционеръть, който хвърля бомба, и дипломатъть, който подготвя войната, и проститутката, която отдава на поругание тѣлото и душата си, и войникъть, който стрѣля въ тогова, въ когото му заповѣдатъ, — никой отъ тѣхъ не е виноватъ, а вършатъ това само затова, защото живѣятъ въ лъжлива вѣра за необходимостта на насилието, безъ което не могатъ да си прѣдставятъ живота.

Нека разбере това човѣкъ, и той ясно ще види всичката несправедливостъ, жестокостъ, неразумностъ да се осъждатъ хората, доведени отъ своята отживѣла вѣра въ насилието и произхождащитѣ отъ нея сложни условия на живота до своитѣ противни на любовта постъпки, ще разбере това, че хората вършатъ лошо не защото тѣ сж виновни, а защото съществува суевѣрие въ насилието, което може да бжде унищожено не пакъ съ насилието, а само съ освобождението на себе си, на всѣки човѣкъ отъ това убийствено суевѣрие.

Освобождението пъкъ отъ суевѣрието въ насилието е само въ едно: въ освобождението отъ общитѣ мнимо важни въпроси на обществената дѣятелностъ, въ прѣнасянето на всички усилия на духа отъ областта на обществената, външната дѣятелностъ въ изпълнение изискванията на своя вжтрѣшенъ духовенъ животъ. Тѣзи изисквания сж ясно изразени въ ученията на всички религиозни учители на човѣчеството, а така сжщо въ вжтрѣшното съзнание на всѣки човѣкъ; тѣзи изисквания сж въ увеличението въ всѣки човѣкъ способността да люби.

XII.

Като завършвалъ мисията си, Исусъ установилъ основата на ново общество. До него народитѣ принадлежали на единъ или на много господари, както стадата принадлежатъ на хазяитѣ си. Князетѣ и силнитѣ мачкали народа си съ тежестъта на своята гордость и користь. Исусъ туря край на това неустройство, изправя подвититѣ глави, освобождава робовѣтъ. Той ги научва това, че, като сж равни прѣдъ Бога, хората сж свободни единъ прѣдъ другъ, че никой не може да има власть надъ своитѣ братя, че равенството и свободата — божествени закони на човѣшкия родъ, сж не нарушени; че властьта не може да бжде право; че въ общественото устройство тя е длъжностъ, служене, извѣстенъ видъ робство, което човѣкъ свободно си е наложилъ въ видъ на общо благо. Такова е обществото, което Исусъ е установилъ.

Това ли виждаме ние въ свѣта? Това ли учение царува на земята? Слуги ли сж или господари днешнитѣ князе на народитѣ? Въ продължение на 18 вѣкъ прѣдаватъ отъ поколѣние на поколѣние Христовото учение и говорятъ, че вѣрватъ въ Него. А какво се е измѣнило въ свѣта? Задушенитѣ и страдащи народи все още чзкатъ обѣщаното освобождение, и не отъ това, че Христовото слово е невѣрно или недѣйствително, но отъ това, че народитѣ или не сж разбрали, че осжществлението на учението трѣбва да се извърши съ тѣхни собствени усилия, съ тѣхната твърда воля, или, заспали въ своето унижение, не сж направили това единствено, което дава побѣда, — не сж били готови да умратъ за истината. Но тѣ ще се събудятъ. Нѣщо се е разшавало вече между тѣхъ: тѣ чуватъ вече гласъ, който казва: спасението приближава.

Ламене.

Истинската насока на мисълта се състои не въ това, щото да направишъ нови закони за свѣтската или духовната власть, а въ това, щото да признаешъ личността на човѣка и скритата въ нея власть. Такава насока на мисълта ще съдѣйствува за човѣшкия прогресъ несравнено повече, отколкото всички нещастни опити на слѣпи да прѣдводителствуватъ слѣпи, при което всички тѣ падатъ въ ямата на догматитѣ, авторитетитѣ и нравственитѣ системи.

Уатсъ.

Днесъ да се продължава живота върху отживѣни и ясно противоположни на съзнаваната отъ всички истина основи е станало невъзможно. И затова, щемъ — нещемъ тоза, ние сме длъжни въ устройството на своя животъ да поставимъ закона за любовта намѣсто насието.

Но какъ ще се сложи човѣшкия животъ на основание любовта, изключваща насието? На този въпросъ никой не може да отговори, а освѣнь тоза таквъ отговоръ никому не е нуженъ. Законътъ за любовта не е законъ за общественото устройство на този или онзи народъ или царство, на което можешъ да съдѣйствуващъ, когато прѣдвидишъ тѣзи слогия, при които ще се извърши желателното измѣнение. Законътъ за любовта, бидейки жизненъ законъ на всѣки отдѣленъ човѣкъ, е заедно съ това и жизненъ законъ за цѣлото човѣчество и затова безумно би било да се въобразява, че е възможно да знаешъ и да желгешъ да знаешъ крайната цѣль, както на своя животъ, така още повече на живота на цѣлото човѣчество.

Фактътъ, че ние не знаемъ и не можемъ да не да си прѣдставимъ, какъвъ ще е животътъ на хората, които вѣрватъ въ закона за любовта, тъй както вѣрватъ сега хората въ необходимостта отъ насилието, показва само това, че, като слѣдваме закона за любовта, ние живѣемъ истински, като вършимъ това, което е длъженъ всѣки за себе си и това, което е нужно за живота на цѣлото човѣчество. Твърдението, че, като слѣдваме закона за любовта, ние вършимъ това, което е нужно за всѣки отъ насъ, знаемъ за това, защото, само като слѣдваме тоя законъ, ние получаваме най-голѣмо благо. Така сжщо и когато казваме, че, като слѣдваме тоя законъ, ние вършимъ и това, което е нужно за цѣлото човѣчество, ние знаемъ затова, защото човѣшкото благо е въ единението, а нищо не може по собственото си свойство тъй тѣсно и радостно да съедини хората, както този сжщия законъ за любовта, който дава и висшето благо на всѣки отдѣленъ човѣкъ.

Това е всичкото, което искахъ да кажа.

Отъ цѣлата си душа като вѣрвамъ въ това, че ние живѣемъ въ навечерието на всемирния великъ прѣвратъ на човѣшкия животъ и че всѣко усилие за по-скорошното разрушение на това, което не може да не бжде разрушено, и по-скорошното осжществление на това, което не може да не бжде осжществено, всѣко усилие, макаръ и най-слабото, съдѣйствува за настѣпването на този прѣвратъ, азъ не можахъ, каго доживѣвамъ, по всѣка вѣроятность, послѣднитѣ дни отъ живота си, да се не опитамъ да прѣдамъ на другитѣ хора тази моя вѣра.

Да, ние стоимъ на прага на съвсѣмъ новъ, радостенъ животъ и встѣпването въ тоя животъ зависи само отъ освобождението себе си отъ все повече и повече мжчащето насъ суевѣрие въ необходимостта отъ насилието за съвокупния животъ на хората и въ признаването на вѣчното начало на любовта, което вече отдавна живѣе въ съзнанието на хората и неизбѣжно е длъжно да замѣсти отживѣното и вече отдавна ненужно и само губително за хората начало на насилието.

Л. Н. Толстой.	Основитѣ на нашето вѣрую	1.—
„	Истински животъ	2.—
„	Дѣто има любовь, тамъ е Богъ и др.	2.—
„	Въ какво е щастieto?	2.—
„	Много ли земя трѣбва на човѣка	2.—
„	Карма = Това си ти = Асархадонъ	2.—
„	Двамата старци	2.—
„	Кръщелникътъ и Пропуснешъ ли веднажъ огня не можешъ го угаси	2.—
„	Отецъ Сергий и Свѣтлината свѣти въ тъмнина	5.—
„	Патриотизъмъ	1.—
„	Любите другъ друга	1.—
„	Приказка за Иванъ Ахмака	1:50
Х. Джорджъ.	Бѣдността като прѣстѣпление	2.—
Евг. Лозински.	Парламент. и Работн. класа	2.—
Б. де С. Пиеръ.	Сурацкото кафене	0:50
Г. де Мопасанъ.	Сестри, разказъ	0:50
Д. Т. Кацаровъ.	Учението на Л. Н. Толстой	1.—
А. Наживина.	Животътъ и Учението на Х. Джорджъ	2:50
Ив. Наживинъ.	Въ лудницата, разказъ	2.—
С. Семионовъ.	Бждни вечеръ и др. разкази	2:50

ПО ВЕГЕТАРИАНСТВОТО.

Д-ръ Кингсфордъ.	Научн. основан. на вегетарианството	4:50
Д-ръ А. Хеигъ.	Диета и храна	6—
Д-ръ А. Ясиновски.	Албуминизъмъ	5.—
Д-ръ Келогъ.	Да ядемъ ли месо?	10.—
Проф. Фьорстеръ.	Вегетарианството — основа на новъ животъ	1:50
Jenny.	Вегетариански другаръ (рецепти за готвене)	4.—
Jenny.	Запазване зеленчуци чрвъ консервиране	1.—

025
 Амт. Ц. 1974
 34290